

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu Infoleht

VABA SÕNA

NR 45 SEPTEMBER 2023

EESTI VABADUSVÕITLEJATE LIIDU AASTAKOKKUTULEK 8. juulil 2023 Eesti Sõjameeste mälestuskirikus Toris

Tori alevikus vahetus laupäeval päikesepaiste vihmahooa just ajal, mil Eesti sõjameeste kokkutulekust osavõtjad jõudsid rongkäigus kalmistule Vabadussõja monumendi juurde, et asetada selle jalamile pärjad. Teiste hulgas võtsid tseremooniast osa riigikogu liikmed Andres Metsoja, Alar Laneman ja Henn Põlluaas, Poola kaitseatašee kolonel Andrzej Dylong ning Soome reservohvitseride esindajad.

Pärgade asetamisele eelnes jumalateenistus Eesti sõjameeste mälestuskirikus, järgnes Män-niste perebändi kontsert koos rahvusooperi Estonia sümfooniaorkestri trompetisti Priit Aimplaga.

Tänamine algas Poola kaitseatašeele Eesti vabadusvõitlejate liidu suure teenemärgi üleandmisega.

Euroopa Parlamendi liige Jaak Madison võttis Eesti Vabariigi eest langenud kangelaste auks ja mälestuseks korraldatud üritusest osa kolmeaastase poja Jakobiga ja mainis, et on varemgi Tori kirikus käinud. Kokkutuleku ja kõneldu kohta arvas Madison, et see on vajalik üritus, sest Eestis kiputakse unustama, et iga riigi vabadus

tuleb üldjuhul kahjuks sõja ja verega ning mida aeg edasi, seda rohkem tekib inimestel illusioon, nagu saaksid rahu ja vabadus kesta vaid headest soovidest.

EESTI VABARIIGI EEST LANGENUD KANGELASTE AUKS JA MÄLESTUSEKS!

7.-8. juuli 1990 - 8. juuli 2023

Eesti sõjameeste kokkutuleku jumalateenistus
Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus Toris
laupäeval 8. juulil 2023 algusega kell 12.00.

Murelik sügis

Kummalisel kombel on Eesti jõudnud sügisel 2023 olukorda, kus valetav ja vassiv kahekeelne peaminister keeldub oma ametikohalt tagasi astumast, leides, et ta on asendamatu. Nagu üks poliitik tabavalt on märkinud, on peaminister pidanud vajalikuks egoistlikult võtta pantvangi kogu majanduslanguse ja inflatsiooni käes kannatava Eesti riigi. Loodame, et selline veider olukord septembrikuu jooksul siiski õnnelikult laheneb.

Aga olukord maailmas ei ole suve jooksul mitte paranenud. Ukraina sõda kestab endiselt, Ukraina sõjaväe pealetung kulgeb suurte raskustega ja ukrainlased on sunnitud ilma õhujõudude toetuseta nürima läbi Vene sõjaväe tugevaid kaitseliine, võideldes vaenlase marutule all miiniväljade ja muude takistustega. Lootes vabastada oma okupeeritud alad, jõuda mereni ja lõigata läbi ühendusteed Krimmi ja Donbassi vahel.

Kui jätta arvestamata droonide sõda ja raketite laskmine, meenutab rindel sõjategevus kangesti positsioonisõda Läänerindel Esimese maailmasõja päevil suurtükitali, kaevikute ja punkrite vallutamine ja käsigranaadid.

Venemaa on aga kõige kiuste jätkamas sõda kuni „võiduka lõpuni“ ohvritele ja majandusraskustele vaatamata ja „rahutuvid“ kogu maailmas on taas elavnenud, arutades ikka ja jälle oma „rahuplaane“, mis säilitaksid praeguse olukorra ja võimaldaksid Venemaal oma vallutatud alad endale jätta.

Igaks juhuks võib meelde tuletada, et Venemaa ja NSV Liit on läbi ajaloo kaotanud terve rea erinevaid sõdu: Liivi sõja 16.sajandil, Vene-Türgi sõja 1711.aastal, Sõja Prantsusmaa vastu 1806–1807, Krimmi sõja 1854–1856, Vene-Jaapani sõja 1904–1905, Esimese maailmasõja ja Afganistani sõda 1979–1989. Seega ei oleks ka Ukraina sõja kaotus midagi eriskummalist.

Venemaaga seoses meenub Vana-Rooma senaator Cato vanem, kes lõpetas kõik oma kõned senatis lausega: „Muide, ma arvan, et Kartaago tuleb hävitada!“ Ja nii sündiski.

Elagu Ukraina!
Au kangelastele!

SINIMÄGEDE LAHINGU MÄLESTUSÜRITUS 31. JUULIL 2023

Ida-Virumaal Sinimägedes mälestati 79 aastat tagasi toimunud kaitselahingutes langenuid. Punaarmee ja Saksa vägede vahel peetud heitlust peetakse Eesti ohvriterohkemaks – ainuüksi eestlasi hukkus Sinimägedes ligi kaks ja pool tuhat.

1944. aasta juulis toimunud ohvriterohke heitlus peatas mõneks nädalaks Punaarmee pealetungi ja andis tuhandetele Eesti elanikele aega okupatsiooni eest läände põgeneda.

Langenutele minnakse lilli panema ja austust avaldama Eesti eri paigust. Paljudel on Narva kandi lahingutega seotud ka isiklik lugu.

“See on minu jaoks väga oluline sellepärast, et minu vanaisa võitles 1944. aastal siinsamas Riigiküllast kuni Porkuni lahinguni. Vabatahtlikult läks, mitte sunniviisiliselt. Minu vanaisa võitles oma maa eest,” rääkis Ida-Virumaa vabadusvõitlejate ühenduse liige Arvid Siilak.

“Isa oli poliitvang, vanaonu sõdis Saksa poole peal. Lihtsalt munder oli vale, aga poleks seda mundrit olnud, siis poleks sedagi olnud,” ütles Paide elanik Ardi Pettai.

Korraldajate ja osalejate hinnangul võiks Sinimägede mälestusüritus Eesti ühiskonnas suuremat poolehoidu leida.

“Üritatakse maha vaikida, ma arvan, või olematuks teha ja kuidagi mööda minna. Täna riigiisad on ikkagi teisel kursil, ma arvan. Siinsamas juhused, kui need mälestusmärgid pikali tõmmati politsei valve all. Kaamerad on, aga politsei ei uuri lihtsalt seda,” rääkis Pettai.

“See, et me täna näeme siin inimesi 100–150 ringis, ei tähenda seda, et neid rohkem ei ole. Vabadussõja mälestussammastele paigaldatakse täna mälestuspärgi, sest kõigil ei ole võimalik sõita nii kaugele,” ütles mälestuspäeva korraldaja Heiki Magnus.

Tuleval aastal möödub Sinimägede kaitselahingutest 80 aastat.

23. augustil 2023 toimus Maarjamäe kommunistiohvrite memoriaali „Koduaias“ rahvusvahelise totalitaarsete režiimide ohvrite mälestuspäeva tseremoonia

Tseremoonial mälestati totalitaarsete režiimide ohvreid kõnede ja palvusega. Kõnelesid Riigikogu esimees Lauri Hussar, peaminister Kaja Kallas, justiitsminister Kalle Laanet, diplomaatilise korpuse esindaja ja Poola suursaadik Grzegorz Kozłowski, Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Meelis Maripuu, Tallinna Memento volikogu esinaine Anne Eenpalu ning Tallinna praost ja Kaarli koguduse õpetaja Jaak Aus.

Muusikalised vahepalad esitab Vox pUNT dirigent Patrik Sebastian Undi juhtimisel. Igaühel on võimalus asetada memoriaalile pärg või lillekimp.

23. augustil 1939 allkirjastasid natsionaalsotsialistlik Saksamaa ja kommunistlik NSV Liit pakti, mille salaprotokollidega jagati Euroopa mõjusfäärideks, luues eeldused Teise maailma-

sõja puhkemiseks, mitme iseseisva riigi okupeerimiseks ja massirepressioonide laienemiseks. Alates 1939. aastast kannatas Eesti 70 aasta jooksul üht või teist liiki poliitiliste repressioonide all.

2009. aastal võttis Euroopa Parlament vastu deklaratsiooni, millega kuulutas 23. augusti üle-euroopaliseks totalitarismi ohvrite mälestamise päevaks. 23. augustil 1939. aastal sõlmisid Hitleri Saksamaa ja Stalini NSV Liit mittekallaletungilepingu, mille lisaprotokollidega jagasid diktaatorid Ida-Euroopa omavahel mõjusfäärideks. Saksamaa ja Nõukogude Liidu totalitaarsed režiimid olid vastutavad piirkonna rahvaste kannatuste eest aastatel 1939–1989; neist esimene kuue või seitsme aasta jooksul ning teine enam kui nelja aastakümne vältel.

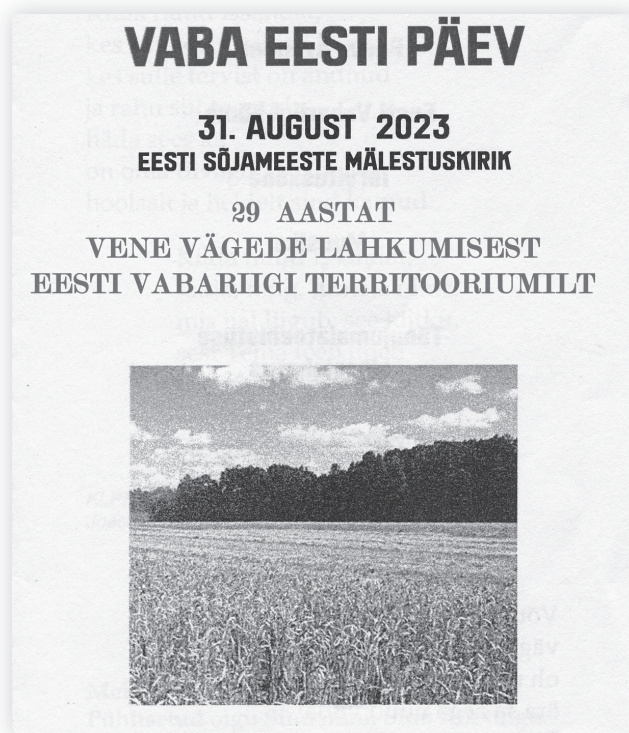

TORI KIRIKUS TÄHISTATI 31. AUGUSTIL 2023 VABA EESTI PÄEVA

Eesti sõjameeste mälestuskirikus Toris on tavaks riigile oluliste tähtpäevade ja sündmuste tähistamine, nii ka selle aasta 31. augustil, mil möödus 29 aastat Vene relvajõudude väljaviimisest meie koduriigist.

Tori kiriku taastajate ühenduse juhatuse esimees Jüri Kask rääkis, et vaba Eesti päevale pühendatud tänujumalateenistusel teenib Kaitseliidu peakaplan kapten Peeter Paenurm ja mängib Kaitseliidu Pärnumaa maleva orkester Saxon. Tähtpäevaüritusel osalejatele pakutakse kirikukohvi ja kringlit. Kask lisas, et tavakohaselt saab keskpäeval algavale jumalateenistusele sõita Pärnust Kaitseliidu maja eest tund varem väljuva tasuta bussiga.

Teadaolevalt oli vahetult Eesti Vabariigi taasiseseisvusemise järel 1991. aasta augustis Eestis 570 Nõukogude armee militaarobjekti ja üle 40 000 sõduri. President Lennart Meri ja Venemaa Föderatsiooni president Boriss Jeltsin sõlmisid 1994. aasta suvel niinimetatud juulileppe, mille alusel Vene väed lahkusid sama aasta 31. augustil

Eesti territooriumilt, olles okupeerinud meie koduriiki 54 aastat. Vaba Eesti päeval väärtustuvadki nende pingutused, kes suutsid diplomaatiliselt jõuda võõrväe väljaviimiseni.

MILITAARFESTIVAL VALGAS 18.-19. AUGUSTIL

Rahvusvaheline Militaarjaloo festival on iga-aastane suurüritus, kus saavad kokku sõjaajaloo klubide liikmed erinevatest riikidest. Viiakse läbi näidislahinguid, kus näha erinevates vormides

sõjamehi- ja tehnikat, vanavara ja käsitöölaad. Rikkalik kultuuriprogramm toimus sõjamuuseumi õuel.

LENDURITE KIVI ÜRITUS

15. juulil 2023 toimus Harjumaal Põhja-Kõrvemaal Järvi-Järvede ääres mälestusüritus, kus mälestati 13. juulil 1941 Põhja-Kõrvemaal hukkunuid Eesti Vabariigi lennುವಾe ohvitseri.

Lendurite Kivi on iga-aastane Kuusalu Muinuskaitse Liidu poolt korraldatav poolmilitaarne üritus mälestamiseks Põhja-Kõrvemaal Kõnnu metsades kolme NKVD käe läbi hukkunud Eesti Õhuväe ohvitseri. Üritust tähistatakse harilikult iga aastal 13. juulile lähimal laupäeval. Üldjuhul juulikuu teine laupäev.

Lendurid Suvesõjas

Enne sõja algust Saksamaaga jõudsid NSV Liidu julgeolekuorganid kõvasti harvendada eskadrilli ohvitserikaadrit. Arreteeriti eskadrilli ülem kolonel-leitnant Hans Kitvel, major Voldemar Andresen, kolonel Aleksander Vernik, major Evald Döring, major Aleksander Braun, kapten Harald Kirsipuu, kapten Voldemar Neeme. Nad hukati või surid Siberi vangilaagrites, ellu õnnestus jääda vaid Döringil.

Kui me vaatame näiteks, milles süüdistati Hans Kitvelit, siis oli tegemist kättemaksuga: ohvitseri süüdistati vabatahtlikus osalemises Vabadussõjas, terrorist Kingissepa arreteerimises ja 1. detsembri 1924. aasta riigipöördekatse mahasurumises.

Kui 22. juunil 1941 algas sõda Suur-Saksamaa ja NSV Liidu vahel, kerkis eesti lennುವಾelaste ette küsimus – mida teha. Ja kui eskadrilli saabus käsk sõita Venemaale, tehti kiiresti ka otsus: põgeneda Punaarmee ridadest ja alustada sissisõda punase okupatsioonivõimu vastu.

1941. aasta 27. juunil põgenes Jägalast, kus baseerus Punaarmee 22. Territoriaallaskur-

korpuse juurde Eesti lenduritest formeeritud üksik lennusalv, 78 protsenti lendavast isikkoosseisust metsa, et alustada metsavendadena võitlust Eesti vabaduse eest. Ülejäänud osa eskadrilli meestest viidi Venemaale ja sõdis edasi juba põhiliselt laskurkorpuse ridades.

Metsa põgeneti kahe eraldi grupina: esimeses oli 23 ja teises 13 meest.

Innustajaks lenduritele olid kapten Harry Anelini põgenemisel oma kaaslastele lausunud sõnad: „Mehed, me oleme Eesti ohvitserid ja andnud oma vande eesti rahvale, me võtame oma saatuse endi määrata. Metsad on vabad. Kes julgevad ja tulevad kaasa?”.

Põgenes 40 meest kahes grupis ja üksikult (kokku oli lendureid eskadrillis 51).

Sõja algus 22. juunil 1941 tõi endaga kaasa kauakardetud käsu sõiduks Venemaale „uute lennukite saamiseks”. 27. juunil võeti lennುವಾಲikoos lennukitega karmi valve alla ja anti käsk isiklike asjade pakkimiseks. Peale pidi laaditama Nõmmel.

23-meheline grupp laskis autojuhil riket simuleerida. Ülejäänud voorile näidati, et sõitku mööda, küll järele sõidetakse. Kui voor oli möödunud, suunduti metsa.

Need julged mehed olid eskadrilli ülem major Peeter Juhlain, kaptenid Harry Anelin, Aavo Ürgsoo, Edgar Mesikep, Oskar Aksel, Juhan Kalmet, Arnold Streimann, Oskar Pirbe, Johannes Talvik, Anton Kuuspalu ja nooremleitnandid Jaan Leppiko, Elmar Lepp, Martin Terts, Mart Napa, Ants Repnau, Osvald Talmel, Valdo Kopli, Leopold Kruusmägi, Raimund Ots ning portupeeaspirandid Harry Kõllo, Remi Milk ja Leino Oru ning allohvitser Johannes Metsla (autojuht).

Teine lendurite grupp (13 meest) põgenes 27. juunil videvikus. Need olid kaptenid Johannes

Kant, Valter Reili, Karl Roovet, Oivo Soots ja Richard Teder, nooremleitnandid Koit Kava, Evald Mardo ja Hugo Nõmm, portupeeaspirandid Juhan Laanes, Karl Lumi, Vello Maks, Tarmo Rae ja Lembit Raidal. Hiljem liitus nendega all-ohvitser Herman Tombach.

Osa mehi tegutses põgenedes ka omal käel ning kadus vaikselt ära (kaptenid Otto Pork, Artur Asu ja Juhan Ainjärv).

Relvastuseks olid lendur-metsavendadel vaid püstolid ja revolvrud.

Esiialgu varjati end Harjumaal Kõnnu ja Kõue metsades, saavutati kontakt „Erna” luuresalgaga. Vähehaaval liiguti pealetungivatele sakslastele vastu, 3. augustil ületati rindejoon Järvemaal ja liituti major Hans Hirvelaane pataljoniga. Nooremad lendurohvitserid võitlesid pataljonis eriuksusena, vanemad kompaniülematena ja pärast major Hirvelaane langemist juhtis pataljoni lendurmajor August Kitsapea.

10. juulil sai surma Oskar Aksel, kes oli läinud luurele kontakti loomiseks „Erna” grupi meestega. Sattus aga Härmakosul juhuslikult patrulli kätte ja sai põgenemiskatsel surma.

13. juulil korraldati lendurmetsavendade tabamiseks paarisajamehelise vene piirivalve üksuse haarang. Enamikul õnnestus piiramisahelikust läbi murda, kuid kolm meest langes tulevahetuse käigus. Need olid Juhan Kalmet, Arnold Streiman, Martin Teras ja Herman Tombach.

27. augustil langesid Tallinna lahingutes major Hirvelaane pataljoni ridades võidelnud Leino Oru ja Vello Maks.

Lendurohvitserid olid ka esimesed eestlased, kes maeti oktoobris 1941 vastrajatud Tallinna Maarjamäe kangelaskalmistule.

Langenute mälestamiseks paigutati 1942. aasta suvel Kõnnu metsas Järvi järvede juurde Harjumaal vastava tahvliga mälestuskivi. Uue Nõukogude okupatsiooni alates üks kohalik elanik kõrvaldas ja peitis mälestustahvli. Pärast Eesti taasiseseisvumist ei suudetud peidetud tahvlit paraku enam leida ja see asendati tänu Kuusalu muinsuskaitsetele 1994. aastal uuega.

Sellest ajast alates on Kuusalu muinsuskaitsetel, õhuväelastel ja sõjaaegsetel lennuväe veteranidel traditsioon viia langenute mälestamistseremoonia läbi igal aastal.

2. septembril 2023 toimus Muuksi linnamäel Põhjatähe mälestusmärgi juures soomepoiste lahingute 79-nda aastapäeva mälestusüritus

Põhjatähe mälestusmärk püstitati Muuksi linnamäele soomepoiste eestvedamisel 1994. aastal ning see sümboliseerib Eesti ja Soome koostööd iseseisvuse kaitsel. Hilissuvine soomepoiste mälestusüritus on saanud traditsiooniliseks Eesti-Soome ühiseks ettevõtmiseks, mille peakan-gelased on soomepoisid. Ligemale kolmest ja poolest tuhandest soomepoisist on tänaseks meie hulgas veel neliteist, neist 3 Eestis, 5 Kanadas, 4 Rootsis, 1 USA-s ja 1 Austraalias. Vanim neist on 103-aastane ja elab Rootsis. Mälestusüritusel osalesid Eestis elavad soomepoisid Jaanus Jahilo ja Artur Roopalu, mõlemad sündinud 1925. aastal.

Põhjatähe mälestusmärgile panid pärjad Soome kaitsejõudude esindaja erukindralmajor Veli-Pekka Parkatti, Soome saatkonna kaitseta-see Eestis Heikki Lamminen, Eesti Kaitseväe

juhataja asetäitja kindralmajor Ilmar Tamm ja kolonelleitnant Anto Kergand, Soome Sõjave-teranide Liidu esindaja Rauno Loukkola, Soomepoiste Pärimusühing Eestis poolt soomepoiss

Artur Roopalu ja Olavi Tutt, Soomepoiste Pärismusühing Soomes poolt Antti Moisio, Vabadusvõitlejate Tallinna Ühenduse poolt Tiit Pöder ja Marek Nummu, Finnairi esindaja Kalevi Rönqvist ja Tsitre külavanem Riina Laanetu. Üritusel osalesid soomepoiste lesed ja perekonnaliikmed, mitmete organisatsioonide esindajad nii Eestist kui ka Soomest ning kohalikku rahvast. Jumalaskõnna ütles Kaitseliidu peakaplan Peeter Paenurm. Lõpetuseks lauldi ühiselt meie ühist hümnit soome ja eesti keeles.

Tseremooniale järgnes Kupu külas Näkiallika talus röövliprae söömine. Traditsiooniks saanud röövliprae söömise pidu on Soome sõjaveteranidele korraldatud alates 1992. aastast. Selle üri-

tuse eestvedajaks on olnud Kalevi Rönqvist, endine Finnairi purser, ja läbiviijateks Finnairi lendav personal. Uus-Meremaalt pärit lambafilee oli juba varahommikul fooliumis maa sisse sütle küpsema pandud. Serveerituna kartulipudru, arbuusi ja hapukurgiga, lisaks Lapi juust, maitsetes see hästi. Pika laua taga peeti päevakohaseid kõnesid. Kindralmajorid Veli-Pekka Parkatti ja Ilmar Tamm oma ühises toostis tõstsid esile soomepoiste olulist osa võitluses meie ühise vaenlase vastu. Soome Kultuuriinstituudi juhataja Hannele Valkeeniemi ja endine Soome saadik Eestis Kirsti Narinen rõhutasid soomepoiste kandvat osa ka Eesti-Soome kultuurisillas.

Tekst ja fotod Peep Pillak.

VABADUSE TAMMEPÄRJA AUMÄRGID 2023. AASTAL

31. augustil toimus Tallinnas Ministeeriumide ühishoones Vaba Eesti päeva ja Vabaduse Tammeperja aumärgi üleandmise tseremoonia.

Vabaduse Tammeperja aumärgiga tunnustatakse inimesi, kellel on väärilisi teeneid Eesti

riigi ja rahva lähiajaloo mälestuse hoidmisel ja edasiandmisel, vabadusvõitluses ning relvastatud ja relvastamata vastupanuliikumises osalemisel, samuti Eesti vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise jäädvustamisel.

Aumärgi saajaid oli sel aastal 34.

Kuno Raude
Peeter Paenurm
Heldin Allik
Meelis Saueauk
Silva Kärner
Janek Aug
Toomas Raud
Tõnu Veldre
Andres Kangur
Indrek Püvi
Kai Mändmets
Eerik-Niiles Kross

Mati Nõu
Elar Sarik
Andres Ergma
Toivo Õunapuu
Roman Parmas
Jaan Viktor
Kalev Härk
Hannes Nelis
Lea Danilson-Järg
Tarvo Kruup
Urmas Elmi

Siim Jõgis
Henn Karits
Asko Kivinuk
Ivi Kasak
Diana Saarniit
Ago Gaškov
Hillar Lipp
Arnold Sinisalu
Andreas Kliimant
Meelis Kõrvoja
Vaiko Vaher

EESTI VABARIIGI TAASISESEISVUMISPÄEV TORIS 20. AUGUST 2023

Helmut Maandi

1906-1990

Helmut Maandi oli septembris 1944 loodud Otto Tiefi valitsuse juures riigisekretär. Ajalukku läks ta sellega, et oli ainuke Tiefi valitsuse liige, kes pääses Läände ja viis endaga kaasa selle valitsuse nimekirja ja deklaratsiooni.

Helmut Maandi sündis Harjumaal (praegusel Raplamaal), kus vanemad Mart ja Mari (sündinud Vultmann) Maandi olid veskirentnikud, hiljem talupidajad. Ta lõpetas 1925 Westholmi gümnaasiumi ja 1932 õigusteaduskonna Tartu ülikoolis. Ta oli EÜS Põhjalal liige, töötas Tallinnas algul vandeadvokaat Arnold Susi abina ja 1938–1944 vandeadvokaadina. Ta tegutses Eesti Ühistegelise Liidu sekretärina ja ETK juriskonsuldina. 1933–1937 oli ta Riigikogu liige Ühinenud põllumeeste ja asunike rühmas.

Aastail 1936-1940 oli Helmut Maandi Maa- tööliste ja Väikemaapidajate Koja esimees, alates 8. jaanuarist 1937 oli ta koja poolt valitud Riigi Majandusnõukogu liige. Helmut Maandil oli talu Rapla vallas, kus ta on olnud ka vallavolikogu liige.

Helmut Maandi oli 1944. aasta algul asutatud põrandaaluse Eesti Rahvuskomitee liige ning Jüri Uluots nimetas ta Otto Tiefi valitsuse riigisekretäriks. Tegevuse pärast Rahvuskomitees otsisid Helmut Maandit Saksa okupatsioonivõimud üle riigi taga alates aprillist 1944, kuid

tal õnenustus end varjata. Pärast Tiefi valitsuse viimast koosolekut 22.septembril Puise ranna Põgari külas õnnestus Maandil põgeneda Rootsi.

Helmut Maandi oli välismaal Eesti eksilvalitsuse riigisekretär 1944–1945 ja 1949–1953.

Rootsis asus Helmut Maandi pärast põgenekelaagris viibimist 1945 Stockholmi, kus töötas revidendina Riigimaade Ametis.

Helmut Maandi oli Stockholmis tegutsenud Eesti Rahvuskonkogu peasekretär 1947–1951 ja veel paljudes teistes ametites.

Helmut Maandi abiellus 1934. aastal Carina Maria Paaliga. Peres sündis kolm last, Jaak, Anne-Katrin ja Mart.

Oma mälestusi tegevusest Rahvuskomitees ja Tiefi valitsuses on ta avaldanud ajakirjas Looming nr 10/1988.

Otto Tiefi valitsus Läänemaal ja Helmut Maandi imeline põgenemine 1944

Otto Tiefi valitsus koos saatjaskonnaga jõudis 22. septembri õhtul Puise randa Matsalu lahe suudmes, kuhu (täpsemalt Tauksi saarekese juurde) kokkuleppe kohaselt pidi Rootsist tulema samal päeval kiirkaater (see tuli kahjuks seitsmepäevase

hilinemisega). Sama päeva õhtul peeti Põgari-Sassi küla baptisti palvemaja köögis valitsuse viimane istung.

Pärast paaripäevast asjatut ootamist otsustati laiali minna, et liginevate vene vägede kätte üheskoos mitte vangilangeda ja end mujal Eestis varjata.

Kaater, mida juhtis kapten Jakob Rang ja millel oli ka üks rahvusliku vastupanuliikumise juhte Eerik Laid, jõudis kohale 29. septembril. Vaatamata kõikvõimalikele pahatahtlikele teooriatele ja süüdistustele ei jäetud Tiefi valitsust teadlikult maha. Kaatri teeasumist Rootsist takistas esiteks vana meeskonna keeldumine ohu tõttu Eestisse sõita (seega tuli moodustada uus meeskond), teel aeglustas edasiliikumist torm ja seejärel tuli juba saarte vahel parandada rikkis mootorit. Eerik Laid oli kindlasti vapper mees, lisaks ohtlikule tegevusele aastatel 1940–1944, kui teda püüdsid vangistada esialgu venelased ja seejärel sakslased, käis ta välismaalt kodumaale 1944. aastal kolmel korral: aprillis, augustis ja septembris.

Oli vaid üks valitsuse liige, kellel õnnestus tänu oma visadusele ja heale õnnele edukalt Pui-se rannast Rootsi jõuda. See oli valitsuse riigisekretär Helmut Maandi. Kuidas pääses Maandi, on tõeline ime. Esmalt suutis ta pääseda Tauksi saarele, sealt tuli edasi üle mere jõuda Liia laiule.

Maandi:

„Kalur teatas, et teed tundes võib Liiale pääseda ka jalgsi. Liia laid paistis meile selgesti kätte, kuid vahepeal oli lainetav vesi. Haarasin siis oma seljakoti ja otsustasin sammuda läbi vee Liiale. Kella poole kuue paiku alustasimegi oma teekonda. Liikumine ei läinud nii kiirelt, kui arvata võis. Merepõhi oli küll võrdlemisi kõva, kuid varsti täitusid saapad liivaga ja jalgade tõstmine

läks aeglaselt. Kandam seljas muutus raskeks ja tekkis väsimus. Kohati tõusis vesi kuni puusadeni, mis tegi liikumise veel aeglasemaks. Hakkas pimenema, tõusis tuul ja tekkis lainetus. Varsti kadus Liia laid pimedusse ja sai selgeks, et sel õhtul Liiale ei pääse.”

Õnneks avastati Tauksi ja Liia vahel üks väike laid, millel asuvas heinaküünis said märjad ja külmunud põgenikud puhata ja end kaasasolnud viina abil turgutada.

Hommikul tegi Maandi teise katse 1,5 km kaugusel olevale Liiale pääsemiseks, kuid pidi halva merepõhja ja sügava vee tõttu tagasi pöörduma. Kolmas katse osutus tulemuslikuks:

„Heitsin endalt seljakoti ja riided, jäid lühikesed aluspüksid. Valisin veidi teise suuna ja astusin lainetavasse vette. Leidsin lauatiiki, seda käes hoides läksin aeglaselt edasi. Varsti tõusis siingi vesi rinnuni. Sammusin pooleldi varvastel ja lauatiikilt toetust saades. Äkki märkasin, et vesi alaneb. Veel paar vaevalist sammu ja sügavam koht oli ületatud. Varsti olingi Liial.” Püsielaniketa Liial oli mitu paati ja mitmedkümned põgenikud tormivarjus. Varjus sai olla heinaküünis ja kalurite jaoks ehitatud majakeses, kus oli ka pliit. Olgu veel lisatud, et Maandi oli tol ajal 38-aastane ja ilmselt seetõttu, et inimese organism on äärmuslikus olukorras võimeline imetegudeks, ei saanud ta oma sügiseste mereretkede tulemusena isegi nohu.

Torm kestis 26.–28. septembrini. 29. septembril teele asudes kohatigi läbi Soela väina saabunud Rootsi kiirkaatrit Hanikatsi või Vareselaiu juures. Kaater võttis peale Maandi ja niipalju inimesi, kui mahtus. 30. septembril kella 11 paiku jõutigi sõja jalust õnnelikult Korsö saarele. Paat pääses seega tabamatult minema nii sakslaste kui ka venelaste käest ja ligi 40 eestlast jõudis sellega Rootsi.

VASTUPANUVÕITLUSE PÄEV – 22. SEPTEMBER

22. septembril 1944 algas Eesti vastupanu punasele okupatsioonivõimule ning võitlus vaba ja demokraatliku Eesti eest. Vastupanuvõitlus ei tähenda vaid relvastatud vastuhakku okupatsioonivõimule metsavendade ja soomepoiste poolt, see kätkeb ka põhiseadusliku riigivõimu taastamist ja eksiilvalitsuse tegevust, koolinoorte põrandaalust organiseerumist vaba Eesti eest, läbi terve okupatsiooniajal toimunud protestiaktsioone kuni Eesti aadete ja väärtuste alalhoidmiseni. Eesti ei alistunud kunagi ja vastupanu erinevates vormides kestis Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni 1991. aastal.

Eesti lipu heiskamine Pika Hermanni torni kell 7.04

Päikesetõusul kell 7.04 heiskasid **XXI Kooli**

liputoimkond Eesti lipu Pika Hermanni torni.

Mälestuspuhk Metsakalmistul kell 10

Kell 9.50 koguneti Metsakalmistu värava juurde ning liiguti organiseeritult Otto Tiefi hauale.

Kell 10 kõnelesid riigisekretär Taimar Peterkop ja korporatsioon Rotalia esindaja.

Peale mälestuskimpude asetamist liiguti Eesti Vabariigi pagulasvalitsuse juhtide haudade juurde, kus süüdati mälestusküünlad.

Mälestuspuhk Raadi kalmistul, Tartus kell 11

Kell 11 koguneti Raadi kalmistul, Tartus Enn Tarto haa juurde.

Mälestuspalve luges Peetri koguduse õpetaja Ants Tooming.

Sõna võttis Tartu abilinnapea Raimond Tamm.

Peaminister presidendi ülesannetes Jüri Uluotsa poolt 18. septembril 1944 ametisse nimetatud O. Tiefsi valitsuse liikmete mälestusjumalateenistus Rapla Maarja-Magdaleena kirikus kell 12

Kell 12 pidas koguduse õpetaja Mihkel Kuke mälestusjutluse, mille järel süüdati küünlad kümne J. Uluotsa poolt 18. septembril 1944 ame-

tisse nimetatud valitsuse liikme mälestuseks.

Teenistusel õnnistati ka Raplamaa Vabadusvõitlejate Ühenduse lipp.

Vastupanuvõitluse päeva
tähistamine Rapla maakonnas
22. septembril 2023

Kell 12.00 mälestusteenistus EELK Rapla Maarja-Magdaleena kirikus Otto Tiefsi valitsuse liikmetele.

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu Rapla Ühenduse lipu õnnistamine.

Kell 13.00 riigisekretär Helmut Maandi infotahvli avamine Sikeldi külas

Vastupanuvõitluses langenud Eesti ohvitseride mälestamine Tondil

22. septembril kell 12 tähistati Tallinnas Kristiine linnaosas Tondil vastupanuvõitluses langenud Eesti sõjameestele pühendatud mälestusmärkide juures vastupanuvõitluse päeva.

Tondi sõjakooli memoriaalile asetati pärjad ja süüdati mälestusküünlad. Kõnedega esinesid kaitseminister Hanno Pevkur, Soome sõjaväeasas Eestis ja Hillar Grabbi.

Endise riigisekretäri Helmut Maandi infotahvli avamine Sikeldi veski juures Raplamaal kell 13

Kell 13 kõnelesid Helmut Maandi sünnikodus Sikeldi tuuleveski jalamil riigisekretär Taimar Peterkop, Rapla vallavanem Gert Villard,

Vabadusvõitlejate Liidu esimees Tiit Põder ja perekond Maandi esindaja, viimane avas ka infotahvli.

Riigivanemate mälestusjumalateenistus Nõmme Rahu kirikus kell 16.00

Koos EELK peapiiskop emeeritus **Andres Põderiga** teenis EELK Nõmme Rahu koguduse õpetaja **Ove Sander**. Süüdati mälestusküünlad.

Mälestuskõne pidas MTÜ Konstantin Pätsi Muuseumi juhatuse liige **Trivimi Velliste**.

Mälestuspalvus Kirblas

Kell 10 toimus Kirbla kalmistul Läänemaal Eesti Vabariigi peaminister presidendi ülesandeis Jüri

Uluotsa kalmul mälestuspalvus ja pargade asetamine.

Mälestuspäev Puiises

23. septembril kell 12 algas suurpõgenemise mälestusmärgi juures tseremoonia, kõnelesid justiitsminister Kalle Laanet, Eesti Memento Liidu esimees Arnold Aljaste jt. Palvuse pidas EELK Lääne abipraost Küllike Valk, esines ansambel Väliharf.

Vihmase ilma tõttu toimus tseremoonia seekord Puiise Kultuuriküünis.

Laupäeval, 23. septembril tähistasime Puiise rannal suurpõgenemise mälestuspäeva. Rahvast kogunes sündmusele vist igast Eestimaa maakonnast, ja seda oli hea vaadata ja tõdeda. Kõik need inimesed tulid ikka selleks, et mäletada ja mälestada. Ja nii oleme Puiise rannal seda mälestuspäeva tähistanud juba viis korda. Rahvas tuli autode ja bussidega, ja suuri busse oli parklas viis.

1944. aastal põgenes läheneva Punaarmee eest Eestist umbes 80 000 inimest, kellest umbes 5000 hukkus tormisel Läänemerel. Laupäeval peeti Läänemaal Puiises suurpõgenemise mälestuspäeva.

Puiises peetud mälestuspäevale kogunes üle 170 inimese. Kõne pidas teiste seas ka justiitsminister Kalle Laanet.

“Põgenemise laine hakkas peale suhteliselt varakult ja saavutas kõrgpunkti sügiseks. Oli ju ääretult tormine sügis ja mindi väga kipakate paatidega ja hinnanguliselt oli kusagil 5000

inimest, kes merre jäi,” rääkis Memento liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste.

79 aasta eest oli läks Puise kandist paadile Henn Eomoisa isa, kes pääses küll eluga üle mere, aga ei näinud oma siis veel sündimata poega kunagi.

“Seda ma tean, et siit läks mu isa ja läks mu

tädi, isa õde. Ema ei läinud kaasa, kuigi isa kutsus, sest ema arvas, et kus ta lapsele, mul oli õde vanem, piima saab. Pärast muidugi Siberis oli piimaga nii, nagu oli. Isa jõudis lõpuks Saksa- maale, seal ta suri 1956. aastal,” lausus Eomois.

Järgmisel aastal möödub suurpõgenemisest 80 aastat. Üha vähemaks jääb neid, kes seda

kurba sündmust isiklikult mäletavad. Mälestuspäeva korraldajate sõnul peavad järgmised põlvkonnad jätkama mälestuse kandmist.

“See on meile ja eesti rahvale niivõrd oluline ja traagiline sündmus, et seda ei tohi unustada meie ega tulevased põlvkonnad. Kui meie seda enam teha ei suuda, siis peavad seda tegema järgmised põlved ja tegema nii kaua, kuni eesti rah-

vas maailmas eksisteerib,” lausus mälestuspäeva korraldustoimkonna liige Heiki Magnus.

Eesti Mälu Instituut alustas teise maailmasõja ajal Eestist põgenenute andmebaasi koostamist. Esimeses etapis keskendutakse eelkõige esmas-tele sihtriikidele, kuhu põgenikud suundusid ehk Rootsile ja Saksamaale ja sellega loodetakse valmis saada järgmise aasta septembriks.

Porkuni lahingu mälestuspäev Vistlas 21. septembril

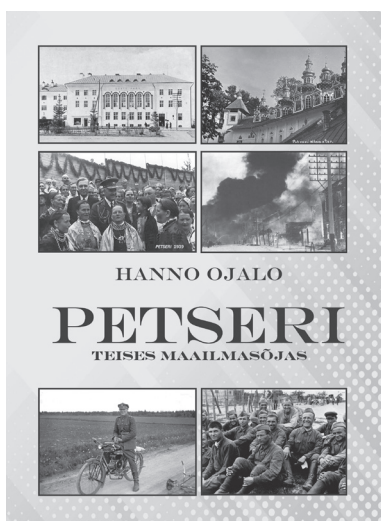
Neljapäeval kogunes kümneid inimesi Vistla memoriaali juurde, kus puhkab oma viimset und 101 Porkuni vennatapulahingus hukkunud Saksa mundris eestlast.

Mälestusteenistuse pidas Kaitseliidu Viru maleva kaplan ja Viru praost Tauno Toompuu, kõnedega esinesid Tapa ja Väike-Maarja vallavanemad. Mälestusmärgi juurde asetati pärjad.

UUED RAAMATUD

Kirjastus Ammukaar

Hanno Ojalo

PETSERI TEISES MAAILMASÕJAS

Raamat jutustab Petseri linnast Eesti Vabariigis enne Teise maailmasõja algust, suurest tulekahjust 1939. aasta suvel, 1940. aasta suve sündmustest linnas, Suvesõjast ja Saksa okupatsioonist. Samuti metsavendadest ja punapartisanidest, küüditamisest, Petseris ilmunud ajalehtedest ja Eesti väeosadest linnas ning Petseri kloostri sõjasündmustes.

Hanno Ojalo

ERNA RETK 1941

Raamat jutustab Erna luuresalga moodustamisest Soomes 1941. aastal ja salga tegutsemisest Põhja-Eestis juulis-augustis 1941. Osa ernalasi maabusid Eesti rannikul meredessandina ja teine osa heideti alla langevarjuritena. Kokku oli neid vapraid mehi 66 ja raamatus on juttu ka kõigi nende saatusest sõjapäevail ja pärast sõja lõppu.

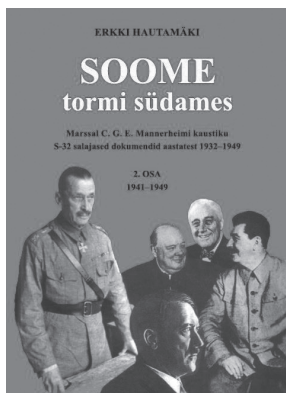
ERKKI HAUTAMÄKI

28. august 1930 – 6. september 2023

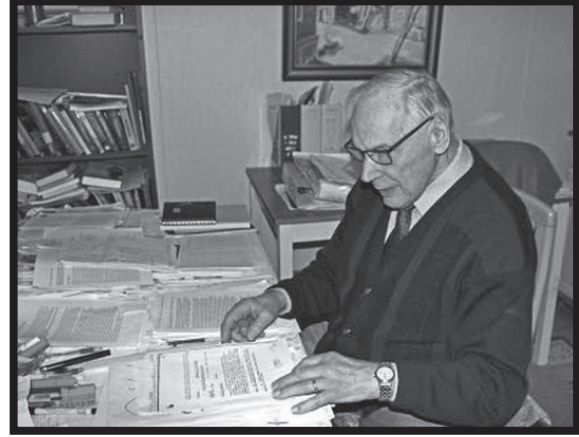
Erkki Hautamäki teenis aastatel 1965–1969 Soome kaitseväge peastaabis (I klassi ohvitser-treener) ja hiljem reservmajorina 1969–1990 töötas Vuokati Sporditehnikumi direktorina. 1952. aastal võttis kümnevõistlejana osa Helsingi olümpiamängudest.

Tuntuks sai Hautamäki kahe raamatu autorina. Need on „Soome tormi südames“ (Suomi myrskyn silmässä) I ja II osa. Marsal C. G. E. Mannerheimi kaustiku S-32 salajased dokumendid aastatest 1932–1949 (ilmusid aastatel 2005 ja 2020). Mõlemad raamatud on tõlgitud paljudesse keeltesse, sh ka esti keelde.

Peale pensionile jäämist uuris ta alates aastast 1995 uurinud I ja II maailmasõja ajalugu peamiselt Soome ja Skandinaavia vaatenurgast. Olles kaitsejõudude teenistuses ja töötades Vuokati Sporditehnikumis, lõi ta rahvusvahelisi kontakte ning mitmekesise keeleoskuse läbi, mis on kergendanud ka välismaisete allikate otsimist, nende kasutamist ja nendes leiduvate kokkulangevuste võrdlust, vaieldava kaustiku S-32 materjalidega. Sellesse kaustikusse kogutud dokumente, mis kajastasid salajaste taustapoliitikate tõde, püüdis Mannerheim aastatel 1945–1951 kol-

mel korral tuua avalikkuse ette, kuid see ei õnnestunud ühelgi korral. 25-aastase uurimistöö ajal on Hautamäki leidnud uusi, seni kasutamata allikaid ja ka nende viiteraamistiku, kuhu Mannerheimi

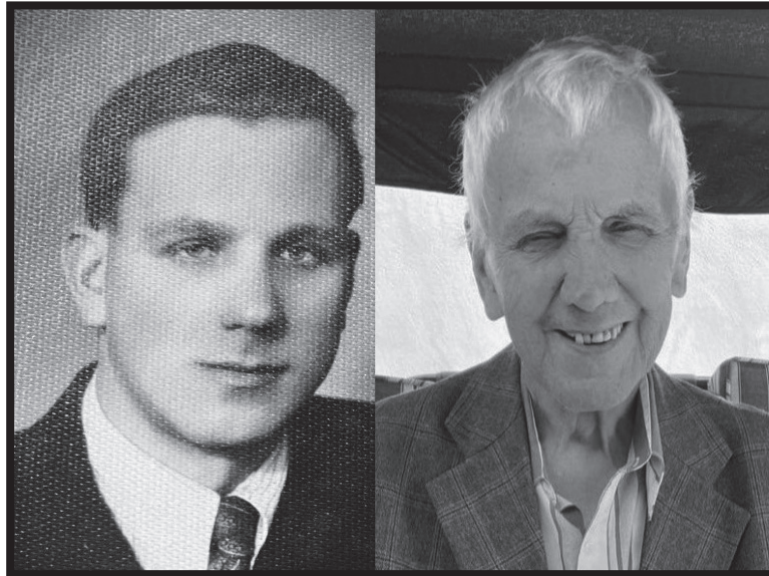
kogutud materjal täpselt sobib. Hautamäki proovis oma raamatutes lahti harutada viimast suurt sõda saatnud salasepitsusi. On selge, et Molotov-Ribbentropi pakt oma salaklauslitega ei olnud ainuke tollaste riikide vahel sõlmitud varjatud leping ning Hautamäki toobki välja Stalini ja Churchilli vahelise lepingu 15. oktoobrist 1939 ja analüüsib selle mõju tolaeagsetele sündmustele. On andmeid, et kinnitus leppe olemasolu kohta on ühest arhiivist ka välja ilmunud. Nii saab selgeks, miks Nõukogude Liidu liider Mihhail Gorbatšov avalikkusele MRP lisamaterjalid nii kergesti „hambusse andis” – võitjate omavahelised salajased toimetamised pidid peitu jääma, võitjate vandenõud ei tohtinud päevavalgust näha.

Hautamäki püüdis „läbi närida” ka riigijuhtide isiksusi ja isiklike omadusi ning nende otsuseid ja tagapõhju. Kas ka nemad on vaid keskpärased inimesed oma piiratuses ja stereotüüpides? Kas ühiskondliku rahu säilitamine, oma positsiooni kindlustamine või usk oma ideedesse, et selle pärast võib ohverdada kümneid miljoneid inimesi?

EESTI VABADUSVÕITLEJATE LIIT MÄLESTAB

ERICH ANTON

8. august 1926 – 7. september 2023

Sõjameeste Valhallasse on lahkunud soomepoiss Erich Anton.

Erich sündis Virumaal Rakvere vallas. Põllumees Laanemõisas. Soome armeesse astus 9. veebruaril 1944, oli väljaõppel Jokelas ja Taavettis 5./JR200.

Osales tõrjelahinguis Viiburi lähel ja Vuoksil.

Tagasi Eestisse tuli 19. augustil 1944.

Seejärel Kehra õppelaagris. Mobiliseeriti Punaarmeesse sügisel 1944, arreteeriti 1947, mõisteti 5 aastat vangistust. Vabanes vangilaagrist Kemerovo oblastis 13. jaanuaril 1952. Hiljem Väike-Maarja kolhoosis ehitustööde juhataja. Elas Rakveres.

Autasustatud: Soome Valge Roosi I klassi medal 2015.

VABALE EESTILE TRUU SURMANI

HENNO SEPP

10. märts 1922 – 24. september 2023

Henno Sepp sündis 10. märtsil 1922. aastal Saaremaal Mustjala vallas Küdeva külas metsavahi perekonna esimese lapsena. Peres oli kokku 5 inimest: isa oli metsavaht ja ema taluperenaine, veel oli õde Maimu (1924–1956) ja vend Eino (1930–2011).

Koolis käis Henno Saaremaal. Alguses lõpetas ta kodukülas 3 klassi, edasi viis koolitee Mustjala kooli, sealt edasi Kuressaare Tööstuskooli (ehituse eriala) ning 1940. aastal lühikeseks ajaks Eesti Sõjakooli. Alustas 1936 kapten Mihhail Miku juhendamisel laskespordiga, täitis 1938 meistrinormi. Tuli mitu korda Saaremaa meistriks kiirjooksus.

1941. aastal osales Saaremaal ja Hiiumaal Suvesõjas. Kuna Sepp osaks hästi saksa, vene ja eesti keelt, sõlmis ta 1-aastase lepingu Saksa sõjaväega ning ta määrati tõlgina 61. jala väediviisi. Nii sai temast Saksa mundris võitlev eestlane. Pärast Rootsi põgenemise katset saadeti Viljandisse väljaõppe allohvitseriks.

Pärast sõda oli 1945–46 Kroonlinnas Balti sõjalaevastiku tööpataljonis.

Henno Sepp arreteeriti Pärnus 1947. aastal. Sõjatribunal mõistis Sepale §58-1a kohaselt 10 + 5 aastat, st 10 aastat laagrit ja 5 aastat pärast seda asumist. Peale suuri vintsutusi Venemaa vangilaagrites Magadani oblastis jõudis Henno 1955. aasta jaanuaris tagasi Pärnusse. Kõigepealt oli vaja leida tööd, kuid selle otsimine oli tunduvalt raskem, kui ta arvas. Põhjuseks – tal polnud passi, oli ainult dokument, mis tõestas, et ta oli vabakäiguvang ilma kodanikuõigusteta. Sellise dokumendiga elas ta 5 aastat, enne kui sai passi ja teised dokumendid.

Töötas 1957–62 spordimetoodikuna Pärnu linavabrikus. Asutas 1958 Pärnu matkaklubi. A-st 1955 uurinud ja talletanud Pärnu spordiajalugu, silmapaistev filatelist. Pärnu vapimärk (2006). Kodanikupäeva aumärk (2012).

Henno Sepp lahkus 24. septembril 2023 101-aastasena.

VABALE EESTILE TRUU SURMANI

PALJU ÕNNE!

JUULI

Karl Kannelmäe

Erich Lilleoja

Aliide Purken

Hanno Ojalo

Sirje Linde

AUGUST

Herbert Mets

Helmut Anis

Alfred Kõmmos

Ilmar Lokka

Mati Iila

Peeter Klausen

Hillar Luukas

SEPTEMBER

Vello Rääk

Kai Maitla-Brauer

Salme Dordett

Uno Känd

Eerik-Ivar Künnapuu

Vaido Kolmer

Infolehe toimetus: H. Ojalo – toimetaja, küljendus ja trükk – Grano OÜ, fotode autor – Aare Hindremäe

Eesti Vabadusvõitlejate Liit

Address: Toompea 8, Tallinn, 10130

Kontakt: Tel. 666 04 30

e-post: vabadusvoitlus@hot.ee

http://www.evvl.ee

